

OSMANLI TÜRKÇESİ İLE YAZILAN TARİHİ BELGE VE ESERLERDE SECİLİ ANLATIM ŞEKİLLERİ

Klasik Dönem Osmanlıcasının temel özellikleri hakkında bugüne kadar, gerek yerli ve gerekse yabancı araştırmacılar tarafından kıymetli çalışmalar yapılmış ve doğal olarak bu dönemde kaleme alınan edebî eserler zengin değerlendirmelerle bilim dünyasına kazandırılmış ve kazandırılmaktadır. Osmanlı Diplomatikasını ile ilgili disiplinler çalışmaların da mevcudiyeti herkes tarafından bilinmektedir; ancak bu dönemde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan *tarihî eser ve belgelerin* dili, stilistiği ve edebî değeri hakkında hemen hemen hiç çalışma yapılmamıştır. Bu dönem Osmanlıcasının dilinin ağır oluşu ve Arapça-Farsça unsurların yoğun etkisi altında bulunuşu her araştırmacı tarafından bilinmekte ve ifade edilmektedir. Fakat, Osmanlı Türkçesi ile yazılan tarihî eser ve belgelerdeki süslü anlatım ve özellikleri konusu pek dile getirilmemiştir.

Arapça ve Farsça eserlerde sık sık rastlanan ve bu eserlere sâdece eser ismi olarak yansıyan *secili anlatım* hususu, bu eserlerin metinlerine pek yansımamıştır; mesalâ, İbn-i Hallikân'ın *'Vefâyâtü'l-a'yân ve ebnâ'i ebnâ'i z-zamân*; Sa'dî Şirâzî'nin *Bostân u Gülistân*; Konyalı Mehmed Vehbî Efendi'nin *'Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*'; Hemedanlı Cemâlüddin Muhammed'in *'Sevâkibü'l-menâkib*'; Sarı Abdullah'ın *'Semeratü'l-fu'âd fî mebd'e'i ve'l-me'âd*'; Ali bin Bâli'nin *'El-ikdül manzûm fî zikri efâdili'r-rûm*'; Taşköprülü-zâde'nin *'Eş-şakâ'iku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*' ve *'Nevâdirü'l-ahbâr fî menâkibi'l-ahyâr*' Hulvî Cemâleddin Mahmud'un *'Lemezât-ı Hulviyye ez-lemehât-ı Ulviyye*' eserlerinde olduğu gibi. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Yukarıda görüldüğü gibi, Osmanlıca eserlerde de bu tür secili eser adlarına sıkça rastlanmaktadır. Ancak bu husus, Osmanlıca eserlerin sadece ismine yansımakla kalmamış, diğer dillerde rastlanamayacak şekilde eserlerin metninde de yoğun bir şekilde görülmektedir. Tarihî eserlerde ve belgelerde görülen bu edebî üslup sayesinde, Osmanlı yazarlarının, söz konusu edilen ve metinde anlatılmaya çalışılan konular hakkında edebî yorum ve bedîf değerlendirmeleri konusunda nasıl bir anlatım zevkine sahip oldukları görülmektedir. Zengin secili ifade şekillerinin eserleri ve belgeleri son derece akıcı kılmalarının ve ender bir üslup özelliği taşımalarının yanısıra, söz konusu hususların, bu tür ifade biçimleri ile Osmanlı yazarlarının gözünde nasıl yorumlandığı ve değerlendirildiği de ayrıca anlam kazanmaktadır. Aslında edebî gayelerle yazılmış olmamalarına rağmen, bu eserlerin edebî özellikleri bu güne kadar pek dikkat çekmemiş ve bu konuda her hangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu anlatılan hususlar

muvâcehesinde, Osmanlı Türkçesi ile yazılan eser ve belgelerde de edebî unsurların söz konusu olması sebebiyle bu eserleri edebî olarak görmek ve değerlendirmek mümkündür.

Daha önce yapmış olduğumuz bir çalışma neticesinde, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış eser ve belgelerde geçen, *müşârun-ileyh, mûmâ-ileyh, mezkûr, mezbûr, mezbûr, merkûm, mesfûr ve mersûm* gibi sıfat gurubu gibi kelimelerin rastgele kullanılmadığını ve kullanılmasında belirli bir mantık olduğunu araştırmıştık.¹ Osmanlıca eser ve belgelerin dil stiliği ve üslup açısından değerlendirilmesi ve bunların belirli bir anlayış ve mantıkla kaleme alındığının ortaya koyulması, Osmanlı kültür mirasına ait eser ve belgelerin muhtevâlarının daha iyi anlaşılmasına ve daha sağlıklı değerlendirilmesine sebep olacağı muhakkaktır.

Biz konuyu incelerken, bu edebî üslûbu, *eserler ve belgeler* olmak üzere iki ana başlık altında özetledik; belgeleri rûkûnleri açısından inceledik ve ehemmiyetli bölümlerindeki yerleşmiş ve özenle ifâde edilmeye çalışılan secili anlatım biçimlerine bol örnek vermeye çalıştık. Eserleri ise, özellikle girişlerindeki du'â bölümlerinde *Allah, Peygamber, Pâdişâh* ve eserlerin genelinde sık sık geçen *Sadrâzam, Ulemâ, yerli ve yabancı devlet adamları, İslam askeri, Düşman askeri, yabancı milletler, şehirler ve serbest anlatım* gibi bir kaç alt başlık altında değerlendirmeye gayret ettik.

I-OSMANLI TÜRKÇESİ İLE YAZILAN BELGELERDEKİ SECİLİ ANLATIM ŞEKİLLERİ

Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış, fermân, berat, nâme-i hümâyûn, ahidnâme-i hümâyûn ve sadrazam mektubu gibi belgelerde görülen secili anlatım konusunu da iki ana başlık altında değerlendirmek mümkündür; *Davet (Invocatio), Elkâb (Intitulatio) ve Du'â (Salutatio)* cümlelerinin bulunduğu giriş protokolü ve belgenin içeriğinin anlatıldığı *Nakil (Narratio)* bölümü. Bu ifâdelerin bir taraftan anlam ve protokol diline (*Titulatur*) uygunluğuna dikkat edilirken diğer taraftan da oldukça süslü ve secili bir şekilde olmasına azamî gayret sarfedilmiştir. Osmanlı diplomatikasının gelişim süreci çerçevesinde belgelerin dili belirli bir üslup kazanmış ve bu üslup yine söz konusu edilen özellikleri de zenginleştirmiştir.

A-GİRİŞ BÖLÜMÜ:

a) **DAVET (Invocatio)** : Bu bölümde, önce Allâh'ın inâyeti ve peygamberin mucizesi olarak görülen Osmanlı Devleti'nin varlığı, süslü ve secili ifâdelerle anlatılmaktadır. Hıristiyan ülkelerle olan münâsebetlerden mütevellid kaleme alınan nâme-i hümâyûn ve ahidnâme-i hümâyûnlar ile İslâm ülkeleri ile olan münâsebetlere istinâden tanzim olunan belgelerde ifâdeler cihetinden farklılık bariz olarak göze çarpmaktadır; İslâm ülkelerine gönderilen söz konusu belgelerde, Davet bölümünde pâdişâhın sahip olduğu ülkeler uzun uzadıya zikredilmediği gibi, doğrudan Allâh'ın

¹ A.İbrahim Savaş, "Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Eserlerde Geçen Sıfat-Grubu kelimelerin Kullanım Özellikleri", *Türk Dili*, sayı: 537, Eylül 1996, s. 307-314.

inâyeti ve peygamberin mucizesinden bahsedilerek, Osmanlı Devleti'nin meşrûiyeti, Allâh yolunda cihâd etmenin fazileti ve Müslümanlar arasında barışın ehemmiyeti, özellikle İran'a karşı, bol âyet ve hadislerle te'yîd edilmek istenmektedir. İran'a gönderilen belgelerde göze çarpan bir diğer husus ise, peygamberden sonra onun ashâbına, hususiyetle dört büyük halifeye, isimleri özellikle verilerek ve ayırım yapılmaksızın yine secili bir tarzda duâ edilmektedir.

1747 yılında Avusturya'nın talebi üzerine, 1739 Belgrad Barış Antlaşmasının temdîdi ile yenilenen ahidnâme metninde aşağıdaki şekildedir:

"Çûn hazret-i hallâk-ı cihân-âferî'nün sümüvv-i inâyeti bî-gâyeti ve server-i enbiyâ aleyhi ve alâ âlihî ve eshâbihî efzâlû't-tehâyânın izzü mu'cizâtî kesîrâtî'l-berekâtîyle, Ben ki, sultân-ı selâtîn-i İslâm, bürhân-ı havâkîn-i enâm, tâc-bahş-ı hüsrevân-ı devrân, hâdim-i esâs-i zulm ü mordân, zillu'llâhî'l-meliki'l-mennân olup, eşrefü'l-büldân ve'l-emâkin ve ebrekü seyrân ve'l-mesâkin kible-i cemle-i âlem ve mihrâb-i teveccüh-i âmme-i ümem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Kuds-i Şerîf-i mübarekenin hâdim ü hâkimi ve hasreti'l-mülûk olan bilâd-ı selâse-i mu'azzama ki..... bilâd-ı Arnavudluk ve Belgrâd-ı dârü'l-cihâd ve bi-tamâm memâlik-i Eflak ve Boğdan ve ta'rif ü tasnîflünden müstağnî niçe bikâ vü büldânın pâdişâh-ı kûsûr-kûşâ ve şehinşâh-ı memleket-ârâsı es-sultân ibnû's-sultân ve'l-hâkân ibnû'l-hâkân es-sultân el-gâzî Mahmûd hân ibnû's-sultân Mahmûd hânâm ki....." ²

Bir diğer örnekte ise:

"Cenâb-ı mâlikü'l-mülki zû'l-celâl ve feyyâzu kesîri'l-cüdi ve'l-efzâl..... ve iki cihân güneşi peygamberimiz habîb-i hüda ve resûl-i kibriyâ şefî'-i rûz-i cezâ pişvâ-yı kâffe-i enbiyâ vü asfiyâ hazret-i Muhammedüni'l-Mustafâ....menşûr-i sa'âdet-nüşûr-i saltanatım tevkî'-i refî'-i sultânü'l-berreyn ile muvakkî.....zât-ı kirâmî-yi sıfat-ı şâhâneme lâyük u evlâ ve himmet-i vâlâ-nehmet-i pâdişâhâneme muvâfık u ahrâ olmuşdur ki, melce-i selâtîn-i alî-tebâr ve melâz-i havâkîn-i zevî'l-'tibâr olan atabe-i aliyye-i devlet-medâr ve südde-i seniyye-i übbehet-karârımuza izhâr-ı levâzım-ı dostî vü meveddet ve ifâ-yi merâsim-i samîmî vü mahabbet idenlere mu'âmele-i bi'l-mücâmele ve is'âf-ı merâmlarına müsâ'ade olunup, akd u temhîd olunan erkân-ı müsâleme tatarruk-ı hâletden sıyânet ve şerâyit-i musâfât bi-tamaâmihâ ri'âyet kılınan binâ'en aleyh bundan akdem Devlet-i Aliyye-i dâ'imü'l-karâr ve saltanat-seniyye-i sermedî-yi istikrârım...." ³

² 1739 Belgrad Barış'ının 1747 yılında süresiz temdîd edildiği ahidnâme-i hümayûn, Viyana Devlet Arşivi (HHStA), *Reportorium der türkischen Urkunden*, 1503-1841, 405, XIV/21, 16 Türki II, 2 Ocak 1748, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Nâme-i Hümayûn Defteri*, No.8, s. 244-247 ve *Düvel-i Ecnabiyye Defteri*, 57/1, s. 259-263.

³ 1730 yılında Sultan I. Mahmud'un cülûsunu tebliğ için Avusturya'ya gönderilen Reîsü'l-küttâb Mustafa Efendi ile birlikte Avusturya İmparatoru VI. Karl'a gönderilen nâme-i hümayûn. BOA, *Nâme-i hümayûn Defteri*, Nr. 7, s. 272. HHStA, *Türkische Urkunden*, 1732 V. 25.

1746 yılında Mustafa Nazif Paşa'nın İran'a götürdüğü ahidnâme-i hümayûnda:

"Sertâc-ı kitâbe-i tâk-ı âsumân, dîbâce-i sahâyif-i zemîn ü zamân olan hamd ü sipâs-ı bî-kıyâs ve şükr ü sitâyiş-i mücibü'l-istînâs ol mâlikü'l-mülki ale't-tahkîk Cenâbının sâha-i vehb ü tevfikine şâyân ve hakîkdür ki..."⁴

Bir diğer belgede ise:

"Tırâzende-i tâc-ı mülk ü melekût birâzende-i dîhîm-i kişver-i lâhût olan dîrûd-ı nâ-ma'dûd kürevî bî-cümûd ve sipâs-ı zerrîn-libâs-ı âsumân ne-bûd mâlikü'l-mülki lâ-yezâl ve mu'tf celâ'ili'n-ni'ami ve'l-efzâl hazretlerinin sâha-i azîmet ü iclâl ve bâha-i kibriyâ-i bî-misâline..."⁵

Sultân IV. Murad'ın Bağdad'ı fethettikten sonra gönderdiği sulhnâmede:

"Çün meşîyyet-i cenâb-ı zül'arşî'l-mecîd ve irâdet-i hazret-i fa'âl-i lemmâ-yürîd ile intizâm-ı esbâb-ı âlem ve retk u fetk-ı Benî Âdem mezâhir-i âyet-i kerîme-i 'ellezîne câhedû' ve nazm-ı kerîm ve'l-merfûne ba'de-hum izâ âhedû' olan selâtîn-i rûy-i zemîn..."⁶

Bir diğer belgeden örnek ise:

"Ve dahi âl u evlâd-ı kirâm ve ashâb u etbâ'-ı fihâmîlarının cübü mahzenî'l-gayblarına nihâde olmağla sezâdur ki, vüzerâ-yı dîvân-ı nübüvvet zev'l-şûrâ-yı eyvân-ı risâlet olup, Aşere-i Mübeşşere ve merziyye-i tahtü's-şecere menşûrları ile cümlesi sâdât-ı mülûk-i islâm ve kâdât-ı âmme-i enâm olmuşlardır. Tahiyet bâş pîş ez sad hezârân be Mustafâ ve âl u yârân husûsan çâr-yâr-i güzîn-i gevher, Ebûbekr, Ömer, Osmân ve Haydar rıdvânü'llâhi te'âlâ aleyhim ecma'in..."⁷

Mekke-i Mükerreme Emiri'ne gönderilen nâme-i hümayûn ise şöyle başlamaktadır:

"El-hamdü li'llâhî'llezî ce'ale'l-beyti'l-harâmî kıyâmen li'n-nâsi ve emere-hüm bi-tavâfihî tahâreten anî'l-ednâsi ve'l-ercâsi ve's-salâtü ve's-selâmü'l-itmânî'l-ekmelâni alâ hulâsati Benî Adnân seyyidînâ ve mevlânâ Muhammedini'l-Mustafâ ve'r-resûli'l-müctebâ..."⁸

⁴ BOA, *Ahidnâme-i hümayûn Defteri*, No. 7, s. 11.

⁵ BOA, A. DVN, 1149, 5, 25.

⁶ Söz konusu sulhnâmenin üzerinde, aslının kaybolduğu ve sadrazamda olan nüshasından kopya edilen suret olduğu kaydı bulunmaktadır. (25 Safer 1143) *Ahidnâme-i Hümayûn Defteri*, No. 7, s. 4.

⁷ BOA, A. DVN, 1149, 5, 25.

⁸ BOA, *Ahidnâme-i Hümayûn Defteri*, No. 8, s. 284. Geniş bilgi için bkz., Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 146-147.

b) **ÜNVÂN VE ELKÂB (Intitulatio)**: Bu bölümdeki ifâdeler bilindiği gibi Arapça olup, yine hitap edilen şahısların sahip oldukları makamlara mütênâsîp bir şekilde düzenlenmiş ve Arapça olmasına rağmen secili anlatımdan vaz geçilmemiştir

"İftihârü'l-ümerâ'i'l-izâmî'l-isevîyye muhtârü'l-küberâ'i'l-fihâmî'l-mesîhiyye muslihu meşâlihi cemâhîrî't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibü ezyâl' il-haşmeti ve'l-vakâr sâhibu delâ'il il-mecdi ve'l-i'tibâr kadîmî dostumuz haşmetlü miknetlü olan on beşinci Luyiz..."⁹

Aynı ahidnâme-i hümayfında Roma İmparatoriçesi Maria Theresia'ya hitâben:

"Müfteharetü'l-melikânî'l-azîmânî'l-isevîyye muhtâretü'l-muhderâti'l-fehimâti'l-mesîhiyye muslihatü mesâlihi cemâhîrî't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibetü ezyâlî'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibetu delâ'ilî'l-mecdi ve'l-i'tibâr râğbetlü dostumuz haşmetlü miknetlü Mâriye Tereze Perençessâ..."¹⁰

"Düstür-i ekrem müşîr-i ešham nizâmü'l-âlem nâzîmu menâzîmî'l-ümem müdebbîrî umûrî'l-cumhûrî bi'l-fikri's-sâkûb mütemmîmü mehâmî'l-enâmi bir-re'yi's-sâ'ib mümhidü bünyânî'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânî's-sa'âdeti ve'l-iclâl mürettîbü merâtîbi hilâfeti'l-kubrâ mükemmîlü nâmûsî's-saltanatî'l-uzmâ'l-mahfûf bi-sunûfi avâtîfi'l-meliki'l-a'lâ vezîr-i a'zam sûtûde-şiyem-i vekîl-i mutak-ı sadâkat ilmim..... Paşa"¹¹

Veziirliđi olmayan Beylerbeyi elkâbında kullanılan secili ifâdeler ise şunlardır:

"Emîrû'l-ümerâ'i'l-kirâm kebîrû'l-küberâ'i'l-fihâm zül-kadri ve'l-ihitirâm sâhibu'l-izzî ve'l-ihitşâm.....Beglerbegisi."¹²

Defterdâr elkâbında ise şu şekillerdedir:

"İftihârü'l-ümerâ'i ve'l-ekâbir muhtârü'l-küberâ'i ve'l-mefâhir..... defterdârı"¹³

"Kıdvetü erbâbi'l-izzî ve'l-ikbâl umdetü ešhâbi'l-kadri ve'l-iclâl câmi'u vücûhî'l-emvâl âmirü'l-hazâyini bi-ahseni'l-a'mâl.....Defterdârı"¹⁴

Burada bütün elkâb çeşitlerini örnek olarak vermek mümkün değildir, ancak kadırlara ait elkâbdan da bir örnek vererek bu bölümü bitirmek istiyoruz:

⁹ Bkz. Dipnot 2.

¹⁰ a.g.e.

¹¹ a.g.e.

¹² M. Kütükoğlu, a.g.e., s. 102.

¹³ a.g.e., s. 103.

¹⁴ a.g.e.

"*Akzâ kuzâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidîn ma'dentü'l-fazlî ve'l-yakîn vâristü ulûmi'l-enbiyâ'i ve'l-mürselîn hüccetü'l-hakkı ale'l-halkı ecma'in el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'in*"¹⁵

1747 İstanbul Antlaşması'nın tasdiknâmesini getiren İran elçisi Ali Türkmen Han ile birlikte gönderilen nâme-i hümâyûnun Nakil (Narratio) bölümüne geçiş cümlesi bilinen "'*Tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki*'" cümlesi yerine eserlerde konuya geçiş bildiren '*ammâ ba'd*' cümlesi yer almaktadır ve daha sonra Elkâb ve Du'â ifâde edilerek konuya girilmektedir:

"*ammâ ba'd, âli-hazret-i le'âli-nazret şehriyâr-ı kamer-i tenvir hidiv-i hurşid-i nazir gurre-i gurâ-yı cebîn-i bahtiyârîdürre-i yektâ-yı eklil-i kâm-kârî mü'essis-i mebânî-i câh u celâl müseyyidü erkânü'l-izz ü ikbâl şâyân-ı tâc-ı kemer u gâh mâye-i diyânet-i emânet ve intibâh-ı ilm-i ifrâr hitta-i serverî revnak-bahşâ-yı örnek-dâverî şehriyâr-ı feridûn-baht cem-reviş-i husrev-i hümâyûn-baht dârâ-meniş-i bahâ'ü'd-dünyâ ve'd-dîn cemâlü'l-islâm ve'l-müslimîn avnen li's-şücâ'ati ve'l-münâ'ati ve's-şân zahren li'l-besâleti ve'l-celâleti ve'l-ünvân Nâdir-i bahâdır Şâh...*"¹⁶

"*âli-hazret-i me'âli-yi menkibet sâmi-rütbet-i kirâmî-menzilet mesned-nişin-i iklîm-i İrân hâmi-i Fâris ü Mâzenderân fermânde-i mülk-i Acem, şâh Safâ.*"¹⁷

c) DUA (Salutatio): Osmanlıca belgelerde du'â bölümü belgelerin önemli bir rûknünü oluşturmaktadır; bu rûkûn ile muhatabın makam ve mevkii imparator veya kral olup olmadığı anlaşıldığı gibi, Müslüman olup olmayışı da du'â formuna etki etmektedir. Yine bu bölümde de edebî üslûba dikkat edildiği göze çarpmaktadır.

Genellikle sadrazam, İran şahları ve yabancı imparatorlar için kullanılan Du'â cümleleri oldukça uzundur.

"*Edâma'llâhu ta'âlâ iclâlehû ve zâ'afa bi't-te'yîdi iktidârehû ve ikbâlehû*"¹⁸

"*Hatema'llâhu avâkibehû bi'l-hayri ve'r-reşâd ve elheme ileyhi sebîle's-savâb ve's-sedâd*"

"*Etemma'llâhu ta'âlâ makâsidehû ve şeyyede sâdirehû ve vâridehû...*"¹⁹

B- BELGE METNİ:

a) Nakil ve İblâğ (Narratio et Dispositio):

Belgelerin yazılma sebebinin geniş izah edildiği bu kısım genellikle, "*Tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki*," cümlesi ile başlamaktadır. Özellikle

¹⁵ a.g.e., s. 105.

¹⁶ BOA, A.DVN, 25.5.1149.

¹⁷ a.g.e.

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ BOA, A.DVN, 25.5.1149.

Müslüman olmayan devletlerle yapılan barış neticesinde tasdik edilen ve bir elçi vasıtasıyla bu ülkelere gönderilen ahidnâmelerde, belgenin tahrir sebebine giriş mahiyetinde olan, uzun ve secili ifâdelerle yüklü cümleler yer almaktadır:

"Merci'-i *selâtîn-i rûy-i zemîn* ve *melâz-i havâkîn-i sâhib-temkîn* olan *atabe-i aliyye-i rasînü'l-bünyân* ve *südde-i seniyye-i râsihu'l-erkân*umuzda der-i devlet-medâr-ı sidre-nişânumuzda mukîm kapu kethüdânuz..."²⁰

".....ruhsat-nâme-yi ilçi-i mûmâ-ileyh ibrâz u izhâr idüp ruhsat-nâme-i sihhat-dâ'imelerini ve tercümesini *huzûr-ı fâ'izi'n-nûr-i mülûkâneme* de'b-dirîn-i devlet-i ebed-mekîn üzre arz u telhîs idüp..."

"niçe alâyim-i vâzîha ile müstahkem ü mu'teber olan hüsn-i *muvalât* ve şerâ'it-i müsâleme vü *musâfât*"

".....cânib-i me'âli-câlib-i mülûkânemden izn-i *hümâyûn-i hilâfet-makrânüm* erzânî kılınup, kezâlik *husûs-ı mezbûr vech-i muharrer-i mestûr* üzre pezirâyı *tesyîd ü te'kid* kılınmak tarafeynden müstahsen ü müstasveb görülmegin taraf-ı melzûm's-şeref-i pâdişâhânemden olan *ruhsat-ı mütehakkika-i kâmile* ve *vekâlet-i mutlaka-i şâmilesi* sebebiyle...."

".....müceddeden akd olunan işbu musâfât *cenâb-ı şevket-me'âb-ı übbehet-nihâbının* ism-i sâmileri *rikâb-ı kâmyâb-ı mülûkâneme* arz u takdîm idüp, tasdik-nâme-i sihhat-alâme-i mezkûre nezd-i hümâyûnumda karîn-i kabûl olmağla, imdi ben dahi *cenâb-ı hilâfet-me'âb-ı şevket-nisâbuma* lâyık u sezâ olan vech ile ta'ahhüd iderüm ki, akd olunan işbu mevâdd-ı musâlahanın *şurût u kuyûd* ve mevâsik u *uhûdına* kemâl-i ri'âyet olmak mâdâmına ol cânibden hilâfına vaz' u hareket sâdır olmaya taraf-ı hümâyûn-i pâdişâhânemden ve *ahlâf-ı nühuft-ittisâfumdan* ve vükela-i âlî-makâm ve mîr-i mîrân-ı sâhibu'l-*ihtisâm* ve ümerâ-i zevf'l-*ihtirâm* ve umûmen asâkir-i nusret-*irtisâm*umuzdan ve bi'l-cümle ubûdiyyetimüz ile şeref-yâb olan tavâ'if-i *huddâm*umuzdan bir ferd hilâfına mûte'allik vaz' u hareket eylemiye! Tahrîren fi-l-yevmi'l-ihdâ ve'l-işrîn min şehri *Recebî'l-mürecceb* sene sittîn ve mi'e ve elfin."²¹

".....bu hâlisü'l-bâl ve'l-iştimâllerine dahi firistâde buyurılan *rakam-ı ekrem* ve kalemî-i *efham* u a'zamları evliyâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından eşrefterîn-i ezminede ma'asker-i *hümâyûn-ı nusret-makrân* olan İsakçı makâmına *mes'ûdü'l-vürûd* olup, taraf-ı devlet-i bâ-menkıbetlerine olan hulûs u vidâde ve tehzib-i mezheb cihetünden zuhûr iden hüsn-i vifâk u ittihâda binâ'en levâzım-ı kemâl-i âdâb-ı hidvâne ile ba'de'l-mütâla'a *derûn-ı feyz-meşhûm*nda olan *cevâhir-i elfâz-ı şâhî* ve *beşâ'ir-i elhâz-ı diyânet-penâhileri*..."²²

²⁰ HHstA, Türkische Urkunden, 1732 V. 25.

²¹ HHstA, 16 Türkei II, 2 Ocak 1748. BOA, *Nâme-i Hümâyûn Defteri*, No.8, s. 244-247 ve *Düvel-i Ecnebiyye Defteri*, 57/1, s. 259-263.

²² BOA, A. DVN, 1149.

"... *teşrif ü taltif* kılınduktan sonra *suver-i vidâd-ı sedâd-ı hiber-i hümâyûnumuz* âyine-i zamîr-i hürsîd-nazîr-i diyânet-meshûnlarına bu vech üze *irâ'et* olunur ki, *der-bâr-ı hilâfet-medâr-ı sultânî* ve *bârgâh-ı inâyet-iştihâr-ı hâkânîmüze*...."²³

II- ESERLERDE GEÇEN SECİLİ ANLATIM ŞEKİLLERİ

Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan belgeler, tanzim edilişleri yönüyle eserlere nispetle daha formel olarak göze çarpmaktadırlar ve rükünleri itibariyle zamanla büyük ölçüde kalıcı bir kalıba oturmuştur. Osmanlı kültür mirasının büyük bir bölümünü oluşturan eserler ise, bazı kalıplaşmış ifade biçimleri istisnâ tutulacak olursa, doğal olarak daha serbest bir anlatım tarzına sahiptirler. Bu eserler dil stilistiği yönünden değerlendirildiğinde, Osmanlı tarih yazarlarının edebî zevklerinin ne denli yüksek olduğu anlaşılacaktır. Eserlerde rastladığımız secili ifade biçimleri, söz konusu yazarların olayları, eşyâyı, insanları, tarif ve tasvir ettikleri bütün herşeyi nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını göstermeleri bakımından da önem taşımaktadırlar. *Pratikte ise, Osmanlıca belge ve eserlerin okunmasında karşılaşılan güçlüklerin, özellikle yazılışı aynı fakat farklı okunabilen kelimelerin doğru okunmasına da yardımcı olmaktadır.*²⁴

Tarihi eserlerde secili ifadelerin yoğunluğu açısından ilk göze çarpan bölüm, eserin giriş bölümüdür. Eserlerin diğer bölümlerine nispetle Arapça ve Farsça'nın daha yoğun olduğu bu bölüm, secili anlatımın yoğunluğu açısından da göze çarpmaktadır. Giriş bölümü genellikle pek uzun olmamakla birlikte bazı eserlerde bu bölüm, yazarın metne bazı edebî ilâveleri ile oldukça uzun olabilmektedir.²⁵

Osmanlı Türkçesi ile yazılan tarihi eserlerin büyük bir çoğunluğunun giriş bölümünde, Allâh'a hamd ü senâ, Hz. Peygamber'e ve onun ashâbına (s.a.v) salât u selâm ve pâdişâha yapılan dualarla başlamaktadırlar.

a) Giriş (Du'â) Bölümü :

" *Bismillâhirrahmânirrahîm*, rabbi yessir yâ kerîm, hamd-i kesîr ol Sultân-ı kebîr ve mâlikü'l-mülki'l-kadîr ve müdebbir-i bî-vezîr ve mukaddir-i billâ-müşîr hazretlerine ki, *âme-i mahlûkâtı* ve *kâffe-i masnû'âtı* cerîde-i inşâ vü *ibdâ'* da kalem-i takdîr ile ahsen-i vücûh üze nakş u *tasvîr* ve Benî Âdemi cümleden *efdal ü ekmel* idüp, kendü yed-i kudretiyle tıynet-i pâkini *tahmîr* ve libâs-ı '*le-kad halakne'l-insâne fi ahseni takvîm*' birle mülebbes ve efser-i '*le-kad kerremnâ*' ile mükerrem ve hıl'at-ı fâhire-i '*innî câ'ilun fi'l-ardi halîfeten*' ile müşerref ü mu'azzez kılup..... Ve *salavât* u *teslîmât* ve *tahiyât* u *tayyibât* Nebiyy-i muhtar ve halîfe-i *Perverdîgâr* Muhammed resûlullâh '*sallallâhu aleyhi ve sellem*' hazretlerinin rûh-ı *mutahhar* ve ravza-i

²³ BOA, A. DVN, 30.5.1149.

²⁴ Meselâ, *mühr* veya *mihr* (güneş); *melik* veya *mülk*; *sûr* veya *suver*; *hayra*, *hıyere* (beğenilmiş) veya *hîre* (donuk) gibi.

²⁵ Bu konu ile ilgili bkz. Ahmet Uğur, M.Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa, Selimnâme*, M.E.B. yayınları, İstanbul 1997, s. 11-19.

münevver ve *türbe-i mu'attarına* olsun ki.....Ol *dîbâce-i mecmu'a-i risâlet* ve *Hâce-i şehristân-ı izzet*, *şefi'ü'l-ümem*, *hâtemü'l-enbiyâ safiy-yi mükerrem şeh-i asfiyâ* Ancak *hâlâ Osmân*, *âb-ı rûy-i selâtîn-i cihân*, *şâh-ı iklim-i adl ü emn ü emân*, *dâver-i devrân*, *server-i âl-i Sultân* es-Sultân Mehemmed *Hân* ibn İbrâhim *Hân* hazretleri ki...."26

XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihinin kaynaklarından bir diğer eserde ise giriş bölümü şu şekildedir:

"Leke'l-hamdü yâ ze'l-cemâli ve'l-celâli ve'l-ikrâm ve alâ resûlike ve habîbîke Muhammedin es-salâtü ve's-selâmü ve alâ âlihî ve eshâbihi'l-hâdiyyîni'l-izâm ve alâ men tebe'ahüm bi-ihsânin ilâ yevmi'l-kiyâm, ammâ ba'd; bu abd-i fakîr-i zül-hicrân Ebû Sehl *Nu'mân*, es-sâyihu fî'l-büldân, lâ-siyyemâ fî Cezîreti Kırım ve'l-Macaristân ve mürûren fî'l-Îrân, şöyle takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i merâm iderki, cihânın germ ü serdin çekmegin *bârgerân* çekmez, benüm haml itdigüm bârı zemîn ü *âsumân* çekmez, olanlar istikâmetde iki başdan çeker renci, sihâm u çillenün çekdiği zori *kemân* çekmez..."27

Bir sefâretnâme girişinde ise şu şekilde verilmiştir.

"Ba'de hamdi'llâhi'l-müstehakk li-cemî'il-mecdi ve's-senâ ve's-salâtu ve's-selâmü'd-dâ'imü alâ eşrefi'l-berâyâ ve alâ âlihî ve ashâbihi'ül'l-ârdî ve's-süyûfi'l-beyzâ takrîr-i abd-i fakîr bu siyâk üzere *tahbîr* olunur ki hâlen veliyyü'n-ni'am-i cemî'i *âfâk* zillu'llâhi te'âlâ ale'l-utlâk şevketlü pâdişâh-ı rûy-i zemîn, şehriyâr-ı tâc-bahş u *kâm-bîn*, hüsrev-i *Süleymân-mekân*, *hâkân-ı gîtî-ünvân*, nur-ı çeşm-i zemîn ü *âsmân* zînetü'd-dünyâ ve'd-dîn, *Sultân* Mahmûd *Hân-ı bâ-temkîn* efendimiz hazretlerinin..."28

Sultan II. Murad'ın Vasiyetnâmesi'nin başlangıç kısmı da secili anlatıma güzel bir örnek teşkil etmektedir:

"*Hamd-i bi-hadd*, *sipâs-ı bi-kıyâs* ol Kerîme ki, keşf eyledi *hicâb-ı gafleti* basâyir-i ulî'l-*absârdan*, ref' eyledi *nikâb-ı gurûrı* zamâyir-i ahbâr-ı *uhrâdan* ve *salavât-ı gayr-ı ma'dûd* ve *tahîyyât-ı nâ-mahdûd* ol Resûle ki, müberrâdur *evzârdan* ve anın âline ve ashâbına muhâcirîn ü *ensârdan*..."29

b) Pâdişâh :

Söz konusu eserlerde secili anlatımın en yoğun olduğu ifâdelerden bir diğeri de, pâdişâh ile ilgili ifâdelerdir. Gerek belgelerde ve gerekse eserlerde en uzun secili

²⁶ Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'ât (ZV)*, hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 1-2.

²⁷ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendide (TP)*, Viyana Milli Kütüphanesi, No. 1106 (Flügel Katal. II., 292.)

²⁸ Fuat Sanaç, *Der Gesandtschaftsbericht Mustafa Efendis über seine Gesandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1730/31*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Wien 1992, s. 140.

²⁹ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1987, s. 204, Zeyil No.IV.

ifâdeler *pâdişâh-ı âlem-penâh* içindir. Bu ifâdelerden en sık kullanılanlardan bazıları şöyledir:

'*Sultân-ı zî-şân*'; '*Pâdişâh-ı âli-câh*'; '*pâdişâh-ı gerdûn-ıştibâh*'; '*pâdişâh-ı cem-şâh*'; '*pâdişâh-ı zemîn ü zaman*'; '*medâr-ı emn ü emân güzide-i âli-Osman*' ve '*sâye-i sâyebân-ı ma'delet-ümvân*' ve '*O! Sultân-ı a'zam* ve '*hâkân-ı mu'azzam, bâ'is-i emn ü emân-ı âlem, sebeb-i âsâyiş-i Benî Âdem*'.

Pâdişâhın otağı, '*Otağ-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn*' veya '*Otâk-ı gerdûn-nitâk*'; Allâh'ın yardımı ve pâdişâhın himmeti '*Avn-i ilâhî* ve '*himmeti-i hilâfet-penâhi*'; yabancılara gönderilen nâme-i *hümâyûn-ı şevket-makrûn* veya *ikbâl-nümûn*, yabancılar için '*Hüccet-i kavî-yi şevk ü şâdi* ve mesâbe-i *hazz-ı âzâdi*' olarak ifâde edilmektedir. Pâdişâhın karşılanması şöyle anlatılmaktadır:

"Babadağı kasabasında *rikâb-ı kâm-yâbı istikbâl* ve karîb mahallde *rikâb-ı hümâyûn-ı şevket-makrûna rûy-mâl..*"

'*Vefî-ni'met-i âlemiyân, zill-i Yezdân, halife-i Rahmân* ve *pâdişâh-ı devrân*' olan pâdişâhın huzuru, '*Pîş-gâh-ı hümâyûn-ı celâlet-meşhûn*', '*Pîş-gâh-ı bâr-gâh-ı ma'delet-penâh*'; '*Dergâh-ı zafer-dest-gâh*' veya '*Rikâb-ı pâdişâh-ı İskender-cenâb*' olarak adlandırılmaktadır.

Bu ifâdelerin dışında, yine sık kullanılması açısından aşağıdaki örnekler verilebilir:

'*Mihr-i cihân-tâb-ı semâ-i ma'delet* ve *nûr-ı ayn-i imâmet ü hilâfet*'; '*Sultân-ı selâtîn-i cihân, bürhân-ı havâkîn-i asr u evân, Sultânü'l-berreyn* ve *hâkânü'l-bahreyn, hâdimü'l-harameyni's-şerifeyn*'; '*Cennet-mekân, firdavs-âşiyân*'; '*Mâlik-i bahr u berr, şehriyâr-ı heft-kışver*' ve '*Hazret-i sâhib-kırân-ı devrân, mâlik-i heft-iklîm-i cihân*'.

Osmanlı Devleti'nde pâdişâhtan sonra ikinci adam olan sadrazam, belgelerde ifâde edilen süslü tasvirlerin dışında, eserlerde '*Sadr-ı âli-kadr*' olarak tavsif edilmektedir. Sadrazamın sefer çıkışı, '*Devlet ü ikbâl* ve *sa'âdet ü iclâl* ile tahrîk-bâl-i *isti'câl* idüp' şeklinde tasvir edilir. Yaptığı işte hata eden sadrazam veya devlet adamı ise '*Sû-i tedbîr* ve *fikr-i kasîr*' ile anlatılır. Vezirde olması gereken idârî yetenek ile alakalı şu ifâde şekilleri de sıklıkla kullanılmaktadır: '*Bir vezîr-i Aristo-tedbîr*'; '*Vezîr-i rûşen-zamîr*'; '*Zât-ı Âsâf-sıfat*'; serdar-ı ekrem olarak da, '*Serdâr-ı âli-tebâr*' veya '*Serdâr-ı zafer-şi'âr*' ifâdesi göze çarpar. Sadrazamın mektubu da, '*Mektûb-ı merğûb*' dur.

Müslüman devlet adamlarının ölümünü haber veren cümleler de ilginç bir tarzdadır: '*Köprülü Mehmed Paşa nişîmen-i kül-han-ı fenâdan ravza-i gülşen-i bakâ semtüne rihlet eyledükde.*' ve '*Terk-i dâr-ı gurûr* ve *âheng-sarây-ı sürûr*'. Bir mutasavvıfın ölümü, '*Merhale-i Şâm'da reh-zen-i ecel, sedd-i râh-ı emel* olup, *rûz-ı firûz-ı hayâtı şâma* ve *müddet-i ömrü itmâma erdi*' cümleleri ile anlatılmaktadır.

c) Şehir ve ülke :

Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan tarihî eser ve belgelerdeki³⁰ en güzel secili anlatım örneklerinden bir diğeri de, şehir ve ülke adlarının ifade edilmesinde rastlanmaktadır. Her ne kadar söz konusu eserlerde şehir ve ülke adları yalın olarak kullanılmakta ise de, aşağıda vereceğimiz örneklerle de sık sık rastlanmaktadır. Osmanlı yazarı için Bağdad, yalnız Bağdad değildir; Bağdad, Cennet gibi bayındır anlamında, 'Bağdad-ı bihişt-âbâd'dır. Aynı şekilde Şâm, Cennet kokmaktadır ve 'Şâm-ı cennet-meşâm' olarak tanımlanmaktadır. Yine Mısır, asrının ender örneklerinde kabul edildiğinden 'Mısır-ı nâdiretü'l-*asr*' olarak isimlendiril-mektedir. Balkanlar ve Doğu Avrupa yakasında bulunan şehirler için de çok güzel ifadeler vardır. Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar Avrupa'da sınırları kapısı ve serhad şehri olan Belgrad, 'Belgrad-ı dârü'l-*cihâd*' veya 'Belgrad-ı ref'ü'l-*imâd*' olarak anılır. Meşhur Vidin Kalesi ise, 'Hısn-ı *hasîn*, belde-i *güzîn*, mahrûse-i *Vidin*'; Edirne için ise, 'Mahrûse-i *Edirne-i mahmiye*' dir.

Böyle doğrudan secili olarak tanımlanan şehirlerin yanısıra, daha uzun secili ifadelerle tavsif edilen şehirlerle alakalı örnekler de mevcuttur:

"Kandiya Kal'ası, el-sine-i âlemde *metânet* ile darb-ı *mesel* ve *şiddet-i husânetde* bî-bedel olup..."³¹

"Mahrûse-i Osmâniyye'de livâ-yı *Saruhan-ı güzîn*, diyâr u *iklîm*, vilâyet-i Cennet-*na'im*, memâlik-i firdevs-*Nesîm*, âb u hevâda bî-sânî, yaylakları bihişt-i *Berîn*, *bostânî*, kühsârları rûh-perver, *cân-âsâ*, bâd-ı *sabâ*, makarr u *mekânî*, husûsâ *Boztağ* dimekle meşhûr bir *tağ-ı cennet-ferâğ* ı ve *yaylağ-ı firdevs-çerâğ* ı vardır ki..."³²

İstanbul için kullanılan ifadeler ise, 'Âstân-i sa'âdet(devlet)-*âşiyân*'; 'Dârü's-saltanatı'l-*aliyye*, *müstakarrü'l-hilâfeti'l-behiyye*' dir. Cezâyir için, o günlük şartlarına mütenasip bir şekilde, 'Cezâyir-i dehşet-*serâyir*' olarak anlatılmaktadır. Trabzon'a ise, ilginç bir terkip olan 'Tarab-*efzûn Trabzon'da*' ; Rum vilâyeti için, 'Vilâyet-i Rûm-ı sa'âdet-*rûsûm*'.

d) Yabancı Milletler:

Tarihî eser ve belgelerde yabancı milletler için kullanılan ifadeler secili olmasının yanısıra, Osmanlı'nın bu insanlara nasıl baktığını göstermesi bakımından da önemlidir. Bazı milletler için, meselâ Tatarlar için, bu tutum değişken olsa bile, Osmanlı Devleti'nin devamlı mücadele içinde olduğu milletler için ifadeler olumsuz anlamda pek değişmemiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı politikalarını olumsuz olarak sürekli engelleyen İranlılar, sonu pek hayırlı olmayan 'A'*câm-ı bed-encâm*' ve 'A'*câm-ı fitne-encâm*'; dâimî düşman gözü ile görülen Ruslar ise 'Rus-ı *menhûs'dur*. Kazaklar için en

³⁰ Bundan sonraki konular, eser ve belgeleri kapsadığından, eser ve belge ayırımında bulunmak doğru olmayacağı için bu ifadeyi kullanmayı uygun bulduk.

³¹ ZV, s. 11.

³² *Selîmnâme*, s. 180.

sık kullanılan iki çeşit ifade vardır; 'Kazak-ı bed-ahlâk' ve 'Kazak-ı bed-mezâk'. Karluklar için ise, 'Karluk-ı bed-mahlûk' ifadesi kullanılmaktadır.

Batılı milletler için kullanılan ifadeler de ilginçtir. Osmanlı'nın gözünde İngilizler, 'İngiliz-i fitne-engiz'dir; Macarlar, 'Macar-ı fuccâr'; Almanlar ise, 'Alaman-ı bî-emân' olarak bilinir; Venedikliler için kullanılan ifadeler ise, 'Freng-i bed-reng' veya 'Efrenc-i şekâvet-senc'dir. Tatarlar için bazan, 'Tatar-ı bî-âr' veya 'Tatarân-ı yağma-gerân', bazan ise, 'Tatar-ı sabâ-refstâr' veya 'Asâkir-i Tatar-ı âteş-refstâr'; 'Tatar-ı sa'âdet-yî-âr' ve 'Asker-i Tatar-ı adû-şikâr' ifadelerine rastlanmaktadır. Çerkesler için ise uğursuz manasına, 'Çerâkise-i nâhise'; Kürtler için, 'Ekrâd-ı bî-dâd'; İran halkı için, 'Kızılbaş-ı mezâhib-hurâş'; ifadeleri kullanılmaktadır. Burada herkesin bildiği 'Etrâk-ı bî-idrâk' tabirini de kaydetmede yarar var.

Bunlardan başka, Müslüman olmayan ve Osmanlıya düşmanlık besleyen insanlar ve topluluklardan bahsedilirken secili bir ifade tarzı ile Osmanlı'nın hâkim ve tahkir edici tavrı her zaman göze çarpmaktadır. Boğdan Voyvodası için 'İstefan nâm bed-peymân'; aynı şahsın memleketi, 'Livâ-i nühûset-iltivâsına' şeklinde ve ahâli içinse, 'nüfus-ı menhûsları' ifadeleriyle tarif edilir. İslâm askeri karşısında bozguna uğrayan düşman, 'Kimi dahi bend-i esre giriftâr ve bir mikdârı nehr-i Prut'a gark olmağla, dâhil-i dârü'l-bevâr (Cehennem) olmağla.' cümleleri ile anlatılır. Müslüman olmayan düşmanlar hakkında en sık kullanılan ifadeler, 'Küffâr-ı hâksâr'; 'Kâfir-i bed-me'âsir' veya 'Lâ'in-i bî-dîn'dir.

Çariçe Anna'nın ölüm haberi için de şu ifadelere rastlanmaktadır:

'Moskov Çariçesi Anna'nın terk-i ziver-i müste'âr ve cây-sâz-ı dârü'l-bevâr olduğunun peyâmı vâsıl olmağla.'

Düşman askeri ve onlarla ilgili hususlar için de çok değişik ifadeler vardır:

'Zâbitân-ı cünüd-ı merdûd'; 'Melâ'in-i düzeh-karîn'; 'Kefere-i fecere'; 'Cân-ı düzeh-mekânlarına emân ihsân olunup'; 'Melâ'in-i hâsirîn'; 'Âdû-yı bed-ıynet, sâye-endâz-ı nühûset'; 'Tabur-ı makhûrları' 'Husûn-ı düzeh-nümûn'; 'Küffâr-ı hezîmet-karâr' gibi.

'Düşmen-i pür-fitne' olarak tasvir edilen düşman askerine karşı yapılan sefer, 'Ol güstâh-i fire-zamîr havâle-i şu'le-i şemşîr-i kahr u tedmîr kılınmak üzere' cümlesi ile izah edilmektedir.

Yabancı devlet adamları, özellikle Müslüman olanlar için de çeşitli ifadeler kullanılmaktadır; ilişkilerin iyi olduğu zamanda kendisinden 'Nâdir-i bahâdr' olarak söz edilen Nâdir Şâh, bir başka yerde 'Nâdir Şâh-ı kem-râh' olarak tavsif olunmaktadır. Kırım Hânı için 'Hân-ı âlf-şân' ifadesi kullanılmaktadır

İlişkilerin iyi olmadığı Müslüman olmayan yabancı devlet adamlarından bahsedilirken en sık kullanılan, 'Kral-ı bed-fi'âl'; 'Kral-ı dalâlet-me'âl' veya 'Kral-ı

perîşân-hâl' ifâdeleridir. Hıristiyan din adamlarından ise, 'Papas-ı nâ-sipâs' olarak bahsedilmektedir. Bunlara mukâbil.

Osmanlı devlet adamları için de sık kullanılan çeşitli ifade biçimleri vardır:

'Mîr-i mirân-ı kirâm ümerâ-i zevî'l-ihtirâm'; 'Mevâlî-i kirâm müderrisîn-i zevî'l-ihtirâm'; 'Vezîr-i dilîr'; 'Şeyhülislâm-ı zevî'l-ihtirâm'.

e) İslâm askeri:

İslâm askeri için kullanılan secili ifâdeler de çok çeşitli ve zengindir. En sık kullanılanları şu şekildedir:

'Mücâhidîn-i dîn-i mübîn'; 'Asâkîr-i nusret-me'âsir'; 'Guzât-ı nusret-i'tiyâd', 'Asker-i düşmen-şiken'; 'Asker-i zafer-rehber'; 'Asker-i nusret-eser'; 'Dilâverân-ı Rûm-ı nusret-lüzûm'; 'Asker-i Rûm-ı kahr-husûm'; 'Asker-i Rûm-ı mübârek-kudûm'.

f) Serbest anlatım:

Serbest anlatım olarak kabul edeceğimiz ve eser metinlerinin genelinde yoğun bir şekilde gördüğümüz ifâdelerde de secili ifâdeler oldukça süslü ve vazgeçilmez bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Secili ifâdelerin yoğunluğunu göz önüne alınacak olursa, Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserlerde bu üslup, gayet bilinçli bir şekilde kullanılmıştır.³³ Konu ile alakalı iki güzel örnek eser olan, Celâlzâde'nin 'Selimnâme' ve Defterdâr Sarı Mehmed Paşa'nın 'Zübde-i Vekâyi'ât' adlı eserlerinde, metnin geneline bakıldığında secili serbest anlatımın yoğunluğu hemen göze çarpacaktır. Bizim değerlendirmeye aldığımız ana kaynaklar arasında, sefâretnâmeler, 'Kitâb-ı Müstetâb', Celâlzâde'nin Selimnâmesi, Ebû Sehl Nu'mân Efendi'nin 'Tedbîrât-ı Pesendide' adlı üç bölümden oluşan eseri ve Zübde-i Vekâyi'ât adlı eserler bulunmaktadır.

'Vaktâ ki, Nevrûz-ı pîrûz-ı nusret-efrûz karîb olup, alâyim-i Nevbahâr-ı zafer-âsâr ve delâyil-i sayf-ı cedîd-i nûsret-şî'âr ma'lûm-ı âşikâr oldu.'³⁴

Osmanlı hacılarından bahsederken, 'Hüccâc-ı zevî'l-ibtihâc' ifâdesine rastlamaktayız ve onların gidecekleri yer olan kutsal belde için de, hemen akabinde, 'Ol diyâr-ı celîlü'l-i'tibâr' ifâdesi yer almaktadır.³⁵

'Ser-i maktû'ları ile galtîde-i hâk-i mezellet ve getüren gâzîler hilâ'-ı fâhire ve atâyâ-yı vâfire ile mültefet kılındı'³⁶

Fransa'ya giden Osmanlı elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmed, Karantinada bekleyişlerini şöyle anlatmaktadır: 'Biz halâsa intizâr ile evkât-güzâr'. Sefer

³³ Gülbün-i İnşâ

³⁴ Selimnâme, s. 211.

³⁵ Zübde-i Vekâyi'ât, s. 24.

³⁶ a.g.e., s. 57.

hazırlığından bahseden cümleler ise şu şekildedir: '*Tekmil-i kusûr-ı mehâmm-ı sefer ve tecmi*'-i asâkîr-i zafer-*rehber* için yigirmi dört gün mikdârı ikâmet'.

'*Kitâb-ı Müstetâb*'ın yazarı eseri için şu güzel ifâdeleri kullanmaktadır:

'Fî zamânina hâzâ sâdır olan ahvâl-i âlem ve mütebâdir olan ef'âl-i Benî Âdem...Ve bu *kitâb-ı hakikat-me'âb "Kitâb-ı Müstetâb"* deyü tesmiye olundu.'

g) Eş mânâlı kelimeler:

Büyük bir sıklıkla kullanılan eş manalı kelimelerin kullanımında da secili olmasına özen gösterildiği görülmektedir. Eş manalı olan fakat içinde seci bulunmayan kelimeler de mevcuttur, ancak bu tür kelimelerin büyük bir çoğunluğunda secili ifâde özelliği göze çarpmaktadır. Bunların en sık kullanılan örneklerinden bazıları şöyledir:

'*iyâb u zihâb*'; '*kîl ü kâl*'; '*etrâf u eknâf*'; '*ta'lik u ta'vik*'; '*zîr ü zeber*'; '*ahmâl u eskâl*'; '*acîb ü kârîb*'; '*şurût u kuyûd*'; '*vefret ü kesret*'; '*sudûr u zuhûr*'; '*emn ü emân*'; '*kahr u tedmîr*'; '*pelîd ü anîd*'; '*imlâ vü inşâ*'; '*adâvet ü husûmet*'; '*sulh u salâh*'; '*mahabbet ü meveddet*'; '*te'kid ü tesyîd*'; '*teslîm ü tesellüm*'; '*hasânet ü metânet*'; '*yâd u dilşâd*'; '*dâd u sitâd*'; '*ikrâm u ihtirâm*'; '*tebdîl ü tağyîr*'; '*tilâl ü cibâl*'; '*üftân ü hizân*'; '*ikdâm u ihtimâm*'; '*inâyet ü mevhibet*'; '*rüşd ü reşâd*'; '*sahârâ vü berârâ*'; '*lâf u güzâf*' vb.

Çalışmamızda verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Osmanlı kültür mirasının büyük bir bölümünü oluşturan târihî belge ve eserlerin de bedîf zevkle yazıldığını göstermeye gayret ettiğimiz gibi, bunların edebî yönlerinden sâdece birisi olan secili anlatımı şekillerini incelemeye çalıştık. Bu tür çalışmaların Osmanlı kültür mirasının hem edebî ve hem de vesfika ilmi açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz.